

Diskuze

K POJMU PSYCHOSPIRITUÁLNÍ KRIZE

PAVEL ŘÍČAN

Psychologický ústav AV ČR, Praha

Psychospirituální krize je jedním z klíčových pojmů transpersonální psychologie. Je proto přirozené, že Jiří Motl (2011) ve své kritice tohoto směru (Motl, 2011) útočí právě v tomto bodě, kde nachází povážlivou slabinu celého hnutí.

Transpersonální psychologii kritizovala u nás z hlediska dějin psychologie zasvěceně Alena Plháková (2006), která konstatovala její debakl jako oboru aspirujícího na uznání za legitimní vědu, „přestože některé její teze jsou inspirativní a přitažlivé“ (s. 255). Podobné stanovisko zaujal také Říčan (2007), když charakterizoval Stanislava Grofa, jednu z vůdčích postav transpersonální psychologie, jako pokleslého dědice Carla Gustava Junga.

Nelze však říci, že by Motl svou kritikou transpersonální psychologie „kopal do mrtvol“! Jde o hnutí, které stále žije z oněch „inspirativních a přitažlivých tezí.“ Žije ze zájmu o fenomény, před nimiž uhýbá hlavní proud psychologie, akcentující svou vědeckost v běžném tradičním chápání. Jde především o smysl a sociokulturní význam tzv. změněných stavů vědomí a obecněji o tzv. nenáboženskou spiritualitu (Říčan, 2004).

U nás má transpersonální psychologie zvláště silnou pozici, za kterou vděčí mimořádné osobnosti Čechoameričana Stanislava Grofa. Tento muž pod vlivem osobní zkušenosti s LSD v padesátých letech minulého století zaměřil celou svou další kariéru na zkoumání fenoménů, k nimž jedinečně usnadnila přístup tato droga (tehdy považovaná za slibný nástroj psychologického výzkumu a psychiatrické terapie). Psychedelické prožitky pochopil Grof, podobně jako někteří jiní autoři, jež nelze dobře ignorovat, jako zásadní obohacení svého pohledu na svět přírodní i lidský, jako zdroj nového paradigmatu vědy. Jsou pro něj i základem nového, existenciálního vztahu ke kosmu a zdrojem bohatého duchovního života.

Je třeba připomenout, že pojem krize jako normální průběhové formy psychického vývoje prosadil v padesátých letech Erik Erikson (1950/2002). Je to pojem, který nejlépe odpovídá adolescenci: tehdy vskutku lze často pozorovat dramatický vnitřní zápas mladého člověka o novou, dospělou osobní identitu. Antropologické studie poukázaly na paralelu s řízeným přechodem od dětství k dospělosti za pomoci přechodových rituálů u některých tzv. primitivních společností. Antipsychoiatrii pak upozornili na výskyt těžkých psychických krizí v dospívání, připomínajících incipientní schizofrenii; tyto stavy lze snad považovat za spontánní ekvivalent přechodových rituálů, jež naše civilizace zůstává dospívajícím dlužna.

Krize identity, jak ji popsal Erikson (ostatně v tradici starší evropské psychologie dospívání, inspirovaní se myšlenkou dramatického stětu generací v kultuře i politice),

Došlo: 25. 2. 2012; P.Ř., Psychologický ústav AV ČR, Politických vězňů 7, 110 00 Praha 1; e-mail: ricanpsych@seznam.cz

Článek byl vytvořen s finanční podporou GA UK, grant č. 64509 a RVO: 68081740.

mívá skutečně existenciální hloubku. V náboženských komunitách bývá odedávna interpretována jako duchovní znovuzrození; religionisté mluví o specifickém typu konverze. Typickým věkem tohoto dění je ovšem, jak bylo dobře známo již Williamu Jamesovi, právě adolescence.

Transpersonální psychologové našli v tématu krize příležitost pojmově uchopit mimořádné prožitky spojené se změněnými stavy vědomí a proměnu osobnosti, ke které někdy tyto zkušenosti vedou. Zároveň se zde nabízí možnost přispět k legitimizaci jejich hnutí, k jehož praxi patří navozování mimořádných stavů vědomí jako jedinečné cesty sebepoznání i jako terapeutické metody. Podobnost umělé (halucinogennem nebo jinak) navozených stavů a kvazipsychotických prožitků lidí procházejících vývojovou krizí je možno uvádět jako argument pro smysluplnost této praxe. Nazvat takto koncipovanou krizi „psychospirituální“ je plně v duchu transpersonalistického způsobu myšlení.

Jiří Motl referuje ve svém článku také o dlouhodobém úsilí transpersonálních psychologů prosadit psychospirituální krizi jako pojem do amerického systému klasifikace psychických poruch, konkrétně do manuálu DSM. Nemělo jít o psychopatologickou kategorii, o poruchu, kterou by bylo třeba léčit. Právě naopak, psychospirituální krize měla být zařazena mezi osobní problémy, na něž psychika reaguje způsobem, který by mohl být zaměněn s psychickou poruchou. Sem patří rodinné a partnerské problémy, problémy s kulturní asimilací, vyhořcené pracovní či studijní problémy atd.

Úsilí transpersonalistů nebylo úspěšné, přestože se snažili o kompromis. Snaha o kompromis je zřejmá z pojmu *spiritual emergency*, který nacházíme např. v názvu knihy Grofových (1989) a který Grof ještě v roce 1998 prosazuje jako synonymum pro psychospiritual crisis. Pojem *psychospirituální krize* není totiž, jak se domnívá Motl, českým překladem anglického *spiritual emergency*. Pojem *krize* implikuje pozitivní aspekt růstové transformace, se kterým ho tak výrazně spojil Erikson. Pojem *emergency* tento pozitivní aspekt nemá. Jde o nouzovou situaci, která vyžaduje rychlý zásah, např. požár nebo infarkt. V češtině nemáme pro *emergency* samostatný překladový ekvivalent, užíváme proto jak pro *crisis*, tak pro *emergency* výraz *krize*. Jsme tedy – v angličtině i v češtině – svědky jemného pojmového žonglování, při kterém dochází k účelovým významovým posunům, někdy těžko přehledným. Pojem *emergency* je pro pragmatickou psychiatrii rozhodně přijatelnější než *crisis*. Za základní anglický termín pro psychospirituální krizi je třeba považovat *psychospiritual crisis*².

Prozatím se transpersonalistům podařilo prosadit mezi osobní problémy, jež zaslouží pozornost klinika (viz výše) alespoň širěji pojatý *religious or spiritual problem* (American Psychiatric Association, 1994).³ Sem lze zahrnout náboženskou konverzi či ztrátu víry, nesnáze spojené s vystoupením z tzv. sekty, odchod z povinného celibátu apod. V češtině je možno užít místo adjektiva *spirituální* adjektiva *duchovní*, které nesvádí ke spojení s výrazem *psycho-*. Tak může Motl mluvit o *duchovní krizi*, kterou on rozumí „každou psychickou krizi, při které se do popředí dostávají duchovní témata“ (s. 547). Zde je ovšem „nežádoucí“ pojem *psychospirituální krize* bezděčně „na spadnutí“!

² Existuje ovšem i možnost chápat (byť za cenu určitého násilí) *emergency* jako situaci či příležitost k transformaci, k tomu, aby se *vynořilo* (*emerge*) něco pozitivního – viz pojem *emergence* ve filosofii.

³ Zde je možno transpersonalistům přiznat zásluhu na tom, že americký manuál posiluje zřetel kliniků k náboženské a spirituální problematice.

Adjektivum *psychospirituální* je vytvořeno zcela korektně a vhodně. Jakmile akceptujeme *spiritualitu* jako odborný psychologický pojem (což se ke konci minulého století stalo), je *psychospirituální* stejně dobré jako *psychosociální* či *psychosexuální*. Stačí zalistovat v databázi a najdeme stovky, ne-li tisíce odborných prací užívajících pojmy *psychospiritual growth – crisis – development – care – transformation – well-being – experience – suffering – interventions* atd. Jestliže zkoumáme duchovní neboli spirituální krizi z psychologického aspektu, je zcela přirozené mluvit o krizi psychospirituální. Kdyby se s pojmem spirituality v psychologii pracovalo už kolem roku 1950, velmi pravděpodobně by o psychospirituální krizi mluvil i Erikson jako o aspektu krize identity.

Jiří Motl ve své kritice pojmu psychospirituální krize, tak jak ji chápou transpersonalisté, eviduje četné nesrovnalosti, protimluvy a nehoráznosti: za psychospirituální krizi se vydávají různé parapsychologické jevy, mystické stavy známých náboženských osobností, tzv. šamanská nemoc atd.; zároveň se „lavíruje“ tak, aby se krize tohoto typu nejevila jako chorobný stav vyžadující léčení. Motl je zcela přesvědčivý. Jde však jen o první část práce, kterou je třeba vykonat. Nyní je třeba pojem psychospirituální krize definovat pozitivně, racionálně jej ohraničit a „nabídnout k použití“ v psychologické teorii, empirickém výzkumu i klinické praxi. Přitom není vůbec nutno ignorovat bohatý, byť často chaoticky prezentovaný materiál, který nashromáždili transpersonální psychologové.

LITERATURA

- American Psychiatric Association (1994): Diagnostic and statistical manual of mental disorders, Fourth edition. Washington, D. C., American Psychiatric Association.
- Erikson, E. H. (2002): Dětství a společnost. Praha, Argo.
- Grof, S. (1998): Human nature and the nature of reality: Conceptual challenges from consciousness research. *Journal of Psychoactive Drugs*, 30, 8, 343-357.
- Grof, S., Grof, C. (Eds.) (1989): *Spiritual emergency: When personal transformation*

becomes a crisis. Los Angeles, J. P. Tarcher 1989.

- Motl, J. (2011): Kritická analýza konceptu psychospirituální krize. *Československá psychologie*, 55, 5, 546-555.
- Plháčková, A. (2006): *Dějiny psychologie*. Praha, Grada Publishing.
- Říčan, P. (2004): Spirituality – the story of a concept in the psychology of religion. *Archiv für Religionspsychologie*, 26, 135-156
- Říčan, P. (2007): *Psychologie náboženství a spirituality*. Praha, Portál.